

DECORATIO 12.3

Babér, 19. század
Papírra ragasztott, préselt növénypéldányok (4 hajtás), 475 × 305 mm
Felirat közepén: „Laurus nobilis L. / Roma. Villa Pamfili. 2a Martii, 1866. / Haynald / 1117.”; jobbra lent: „Laurus nobilis L. / foem. / Romae, Villa Borghese. / 17a Apr. 1866. / Haynald”; ovális pecsétben közepén, közepén lent, jobbra lent: „HERBARIUM ARCHIEPISCOPI. DRIS LUDOVICI HAYNALD.”
Magyar Természettudományi Múzeum Növénytár, Herbarium Generale gyűjtemény, BP131725

A Gianicolón épült „régii” villát és a hozzá tartozó kertet Giovanni Battista Pamphilj (1574–1655) bíboros, a későbbi X. Ince pápa szerezte meg családjá számára. 1644-ben, pápává választása után újabb területet vásárolt hozzá, és azonnal hozzálátott egy reprezentatív palotaépület, a Casino del Bel Respiro építéséhez; a tervezéssel Alessandro Algardit (1598–1654) bízta meg.¹ A Casino és árkádiai környezete hangsúlyozottan a rekreáció színtereként épült ki, távol a város, Róma forgatagától, az ott dúló járványoktól. Míg a képzőművészeteknek szentelt Casino a szellem, a környező park a test felfrissülését szolgálta: sportolni, horgászni, vadászni lehetett benne.² A Casino szobrászati díszének ikonográfiája fizikai és politikai értelemben is az (egészséges) testre koncentrál. A homlokzati szobrok közt atléták, vadászok, harcosok jelennek meg; az előcsarnokot Aesculapius két szobra uralja; de maga a Casino neve (Bel Respiro) is a jó levegőre, tiszta lélegzésre utal.

Az épületet és a parkot a 19. században komoly károsodás érte: 1849-ben a francia intervenciók csapatok elleni harcok közvetlenül a villaépület előtt zajlottak. 1854-ben az akkori tulajdonos, Filippo Andrea Doria Pamphilj (1813–1876) angol származású felesége, Lady Mary Talbot (1815–1858) kívánságára a park egy részét angolkertté alakíttatta. 1856-ban területe tovább növekedett: ekkor ugyanis a herceg megvásárolta a szomszédos Villa Corsinit is, amellyel együtt kertje az akkori (és a jelenlegi) Róma legnagyobb parkjává vált. A botanikus kert jellegű park már ekkor is látogatható volt; Doria Pamphilj 1856 januárjában nyomtatott katalógust jelentetett meg a villa kertjében található növényekről, amely 600 különféle dísnövényt sorolt fel.³

Róma legnagyobb parkját a városba látogató utazók is gyakran felkeresték. A botanika iránt ifjúkora óta érdeklődő Haynald Lajos (későbbi) kalocsai érsek 1859 és 1867 közt többször is megfordult Rómában; 1864 és 1867 közt hivatali tevékenysége miatt ott is élt (→ SOCIETAS LITTERARIA 19).⁴ Első utazásai alkalmával kísérője Lönhárt Ferenc (1819–1897) volt; az ő naplója két ízben is beszámolt a Villa Doria Pamphilj kertjében tett látogatásról: 1859. április 30-án és 1862. június 2-án.⁵ A herbáriumlapon látható négy babérhajtás „begyűjtésére” viszont néhány évvel később, 1866-ban került sor.

1 Benocci 1999.
2 Russel 2012.
3 Hoffmann 1976: 393–407.
4 Lakatos 2003.
5 Lönhárt 1862: 186, 203.

B. O.

Peneus folyamisten lányáért, „Daphnéért lobogott legelőször lánggal Apolló, / mit nem véletlen, de Cupido vad dühe gyűjtott.”¹ A költészet istene gúnyos szavakkal illette Venus gyermekét, amikor meglátta kezében a meglett férfiak fegyverét. A sértett Cupido ezért felrepült a Parnasszus legmagasabb pontjára, ahonnan „szerelembe-taszító” jhat lőtt Apollóba; egy „szerelem-taszító” pedig Daphne nimfába. A Cupido önző bosszújának ártatlanul áldozatul esett gyönyörű lányt kérők sora ostromolta sikertelenül; apja pedig nem értette, miért kér tőle lánya engedélyt a szűzi életre. Az istenek önkénye miatt szerencsétlenül járt Daphnét egy napon meglátta Apolló, és üldözni kezdte szerelmével. A menekülésben kimerült lány, amikor Apolló már majdnem utolérte, kétségbeesve kérte az isteneket, hogy változtassák el a rá veszedelmet hozó külsejét. „Így csak alig szólt esdve, merev lett máris a teste, / zsenge leánykebelét tüstént friss kéreg övezte. / Fürtjei lombokká, fordult két karja faággá; / s lába, imént oly gyors, végződik lomha gyökérben; / arcát lomb fedi már, egyedül szép fénye a régi.”² Apolló ebben a pillanatban érte utol a nimfát, karjai azonban már csak egy fa törzsét ölelték át: egy babérfát.

A herbáriumlap negyedik babérhajtását 1866. április 17-én feltehetően maga a karthágói címzetes érsekként három éven keresztül Rómában élő Haynald Lajos törte le a római Villa Borghese egyik fájáról, hogy azzal később saját (mintegy attribútumává váló) növénygyűjteményét ékesítse. Talán egy, a Casino Nobile (ma a Galleria Borghesének helyet adó Villa Borghese Pinciana) közelében álló fáról származik a hajtás. A Casino Nobile épületében állították fel 1625-ben a fiatal művészek, Gian Lorenzo Bernini (1598–1680) és Giuliano Finelli (1601–1653) márványszobrát,³ amely azt az Ovidius (Publius Ovidius Naso, i. e. 43 – i. sz. 17/18) által megénekelt pillanatot ábrázolja, amikor az istenség épp eléri a lányt – hogy karja már csak egy babérfa törzsét fogja át. A szöveghellyel ellentétben – „S Phoebus ezért is lángol még: rányomja a jobbját / arra a törzsre, s a kéreg alatt dobogó szívet érez.”⁴ – a kompozíció Apollója nem jobb, hanem bal karját fonja a nimfa dereka köré; keze azonban már csak a kemény kérget tapintja; vágyát egyik ujjá jelzi, mely sóvárgón csúszik a lány köldöke felé, de sosem érheti el azt.

DECORATIO 12.1

Ismeretlen fényképész: A helyreállított Növénytár az Akadémia épületében, 1949 és 1951 között
Fénykép, 90 × 60 mm
Magyar Természettudományi Múzeum Könyvtára, ltsz. 2009.123.1

A Széchenyi Ferenc könyvtárából 1802-ben létrehozott Nemzeti Múzeumban a természettudományos gyűjtemények alapját Széchenyi feleségének, Festetics Juliannának (1753–1824) az ásványgyűjteménye jelentette. A múzeumban belül 1810-ben létrejött a Természetiek és Kézműtaniak Tára, amelyben már egy kisebb herbárium is volt Eder József Károly (1760–1810) történész Erdélyből származó növényeivel. A tár gyors bővülésnek indult, így Kitaibel Pál (1757–1817) és Sadler József (1791–1849) herbáriumán kívül fatörzsgyűjtemény, viaszból készült gombok és magok is gazdagították.

Az önálló Növénytár 1870-ben állt fel, továbbra is a Nemzeti Múzeumban belül; gyűjteményeinek, elsősorban herbáriumainak gyarapodása ezután is folyamatos volt. 1892-ben Haynald Lajos (1816–1891) kalocsai érsek mintegy 100 000 példányt számláló anyaga került be, végakaratóval összhangban (→ SOCIETAS LITTERARIA 19). Részben emiatt a hatalmas gyarapodás, részben a Nemzeti Múzeum többi gyűjteményének felduzzadása miatt a Növénytár a belvárosi Széchenyi utca 5. alá költözött.

A folyamatosan gyarapodó gyűjtemények a tár további tagolását vonták maguk után: a virágos növények anyagából leválasztották az akkori Magyarország területéről

A szeretett nő megtalálásának és elvesztésének egyazon pillanata a szobor e hangsúlyos részletén összegződik. Az elért pillanatnyiságával ellentétben a veszteség végleges: az érintés momentumában kezdődik és a végtelenségig tart. A visszafordíthatatlanság azonban nem szül reménytelenséget. Az ovidiusi történetben az ifjú isten perzselő vágya már a következő pillanatban szublimálódik: „...»Lám, nem akartál lenni a nőmmé, / fám léssz hát ezután. Ott díszlesz, tudd meg, örökké, / fűrtjeimen, te babér, díszited a lantom, a tegzem...»⁵. Apolló nem süllyed a szenvedély-szenvedés végtelenített élményébe; mi több, kiegyensúlyozottságát és ihletettségét éppen a(z illékony) fájó tapasztalat hozza el. A szerelmet a költészet szeretete váltja fel (illetve a kudarc erősíti a már meglévő kötődést); az isten a helyettesítés (és a fokozás) aktusa révén nyeri el harmóniáját. Apolló a költészet kínálta átlényegült lét, az emelkedettség jelképévé az ahhoz vezető utat teszi: a vágyott nő babérfává nemesült testét nyújtja át az arra érdemes költőknek.

- 1 Ov. Átv. I. 452–453.
- 2 Ov. Átv. I. 548–552.
- 3 Márvány, 243 cm, Róma, Galleria Borghese, Itsz. 105. A keletkezéséről és a szobor elhelyezéséről: Wittkower 1955: 240; Mormando 2011: 45.
- 4 Ov. Átv. I. 553–554.
- 5 Ov. Átv. I. 557–559.

U. B.

származó példányokat, de külön gyűjteményük (és saját kutatójuk, azaz múzeumőrük) lett a páfrányoknak (1904-ben Kümmerle Jenő Béla [1876–1931]), a moháknak (1905-ben Szepesfalvy János [1882–1959]), a gombáknak (1906-ban Moesz Gusztáv [1873–1946]) és a zuzmóknak is (1909-ben Timkó György [1881–1945]).

A gyűjtemények további gyarapodásával a Széchenyi utcai épületet is hamar kinőtte a tár, ezért 1905-ben újra költöznie kellett: ekkor került a Magyar Tudományos Akadémia épületébe, az Országos Képtár egykori második emeleti termeibe, ahol 45 éven keresztül működött. A gyűjtemények itt sértetlenül vészelték át a II. világháborút, míg a vidékre (Váchartyánba és Alsópeténybe) menekített anyagok jelentős része megsemmisült.

Miután az Akadémiának az egész épületre szüksége lett, 1951-ben az ekkor már a Magyar Természettudományi Múzeumhoz tartozó Növénytárnak újra csomagolnia kellett: a városligeti Vajdahunyadvárba költözött. A következő költöztetésre szintén kényszerűségből került sor: 1979–1981 között kerültek át a gyűjtemények a Könyves Kálmán körút 40. alatti Tündérpalatába (építész: Kőrössi Albert Kálmán [1869–1955], 1909–1911), egy kisebb helyre. Többségük ma is itt található, míg egy részük 2005-ben átkerült a Ludovika épülete (építész: Pollack Mihály [1773–1855], 1829–1835) alatt található mélyszintű raktárakba.

A gyűjtemények gyarapodása a Növénytár létrejötté óta folyamatos; mennyiségét tekintve legnagyobb részét a herbáriumi anyagok (elsősorban virágos növények) jelentették, és jelentik. A bővülés ma sem állt meg: a herbáriumok az utóbbi tíz évben mintegy 150 000 példánnyal gyarapodtak. Folyamatosan kerülnek a gyűjteményekbe új anyagok gyűjtés, adományozás és vásárlás útján. Mára a Növénytárban található példányok száma meghaladja a 2 milliót, amelyből jóval több mint 1,5 milliót edényes növények herbáriumi tesznek ki. A Növénytár gyűjteményei a Kárpát-medence teljes növényvilágát reprezentálják, de kiemelkedő anyagok találhatók itt a Balkánról, Ázsiából, Afrika trópusi területeiről és Közép-Amerikából. Ezzel a példányszámmal és az itt található értékes, egyedi anyagokkal Európa legjelentősebb növénytani gyűjteményei között szerepel a Növénytár, ennek köszönhetően az itt található gyűjtemények ismertek, kutatásuk folyamatos és kiterjedt kapcsolataink vannak növénytani gyűjteményekkel szerte a világban.

B. Z.